

Степан Гунько,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
(м. Луцьк)

Stepan Gunko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
(Lutsk)

УДК 37.013.42:159.906.13**ББК 74.66в****ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ****THE FEATURES OF EMPATHY DEVELOPMENT
OF THE FUTURE SOCIAL TEACHERS**

У статті розкриваються результати вивчення особливостей розвитку та рівнів сформованості емпатії в студентів, адже від рівня сформованості та розвитку у соціального педагога умінь розуміти внутрішній світ іншої людини, її труднощі та особистісні проблеми, відгукватися на її переживання, тобто розуміти стан клієнта, його соціальний досвід та особливості емоційно-чутевої сфери у великій мірі залежить ефективність його професійної діяльності. Метою статті є висвітлення реального стану сформованості та особливостей емпатійних здібностей студентів. За результатами дослідження встановлено, що для студентів, незалежно від курсу характерним є середній рівень розвитку окремих компонентів емпатії. В цілому, за загальними показниками, більшість студентів мають занижений та середній рівень розвитку емпатійних здібностей. Статистичними методами підтверджено, що між студентами різних курсів існують достовірні відмінності за окремими компонентами (каналами) емпатії (за винятком раціонального), проте вже на рівні загальних показників розвитку емпатійних здібностей ці відмінності згладжуються, набувають випадкового характеру.

Методологічними засадами дослідження є теорія єдності діяльності і спілкування у процесі формування особистості; теорія навчання та виховання як освоєння і передачі соціокультурного досвіду.

Автор робить висновки, що стан розвитку емпатійних здібностей студентів не дозволить їм у майбутньому ефективно здійснювати професійну діяльність соціального педагога. Підвищення рівня розвитку емпатійних здібностей студентів, можна забезпечити за рахунок акцентування більшої уваги на розвитку в студентів ідентифікації в емпатії, адже розвиток цього каналу емпатії забезпечує розвиток інших її компонентів. Найбільш продуктивним періодом для цього є III курс професійної підготовки, оскільки на цей час досягається оптимальний рівень мотивації студентів до розвитку своїх емпатійних здібностей.

Ключові слова: емпатія, компоненти емпатії, особливості розвитку та рівні сформованості емпатійних здібностей студентів.

В статье раскрываются результаты изучения особенностей развития и уровней сформированности эмпатии у студентов, ведь от уровня сформированности и развития у социального педагога умений понимать внутренний мир другого человека, его трудности и личностные проблемы, откликаться на его переживания, то есть понимать состояние клиента, его социальный опыт и особенности эмоционально-чувственной сферы в большей степени зависит эффективность его профессиональной деятельности. Целью статьи является освещение реального состояния сформированности и особенностей эмпатийных способностей студентов. По результатам исследования установлено, что для студентов, независимо от курса характерным является средний уровень развития отдельных компонентов эмпатии. В целом, по общим показателям, большинство студентов имеют заниженный и средний уровень развития эмпатийных способностей. Статистическими методами подтверждено, что между студентами разных курсов существуют достоверные различия по отдельным компонентам (каналами) эмпатии (за исключением рационального), однако уже на уровне общих показателей развития эмпатийных способностей эти различия сглаживаются, приобретают случайный характер.

Методологическими основами исследования являются теория единства деятельности и общения в процессе формирования личности; теория обучения и воспитания как освоения и передачи социокультурного опыта.

Автор делает выводы, что состояние развития эмпатийных способностей студентов не позволит им в будущем эффективно осуществлять профессиональную деятельность социального педагога. Повышение уровня развития эмпатийных способностей студентов, можно обеспечить за счет акцентирования большего внимания на развитии у студентов идентификации в эмпатии, ведь развитие этого канала эмпатии обеспечивает развитие других ее компонентов. Наиболее продуктивным периодом для этого является III курс профессиональной подготовки, поскольку на это время достигается оптимальный уровень мотивации студентов к развитию своих эмпатийных способностей.

Ключевые слова: эмпатия, компоненты эмпатии, особенности развития и уровни сформированности эмпатийных способностей студентов.

In the article was disclosed study the features of development and levels of formation of empathy abilities in the students. To understand the internal world of human, her difficulties and personal problems, respond to her feelings scilicet to understand the condition of client and his social experience are depending from level of formation and development of skills in social teacher. The effectiveness of professional activity in social teacher largely depends on the features of emotional and sensual spheres. The aim of the study was illumination of the real state of formation and features of empathy abilities in the students. By results of researches it was established that students have the average level of development some components of empathy regardless of course of study. Most of the students have had diminished and average level of development empathy abilities. It have been confirmed by statistical methods that students of different course of study had significant differences for the individual components (the channels) of empathy (except the rational). But at the level of common indicators of development of empathy abilities this differences were smoothed and acquired the random nature.

Methodological principles of research is theory of unity activity and communication during the process of formation personality; theory of learning and education as familiarization and transmission socio-cultural experience.

The author of article makes conclusions that condition of development of empathy abilities in the students would not allow them carry out effectively professional activities of social teacher. Increasing the level of development of empathy abilities in the students can be achieved by accenting more attention on the development in students is identification in empathy, because development of this channel of empathy provides development of other components. The most productive period for this is third course of professional training because at this time a level of motivation in students to development empathy abilities is achieved optimal.

Keywords: empathy, the components of empathy, the features of development and levels of formation of empathy abilities in the students.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Професійна діяльність соціального педагога передбачає постійну когнітивно-емотивну, су'єкт-суб'єктну взаємодію з багатьма суб'єктами мікро – та макросоціуму. Така емпатійна взаємодія найчастіше виражається у формі співпереживання або співчуття, які виступають мотивами надання практичної допомоги клієнту. Емпатія виступає важливим чинником розвитку особистості у її діяльності, засобом встановлення гуманних міжособистісних стосунків, формування альтруїстичного стилю поведінки. Тому ефективність професійної діяльності соціального педагога у великій мірі залежить від рівня сформованості та розвитку його емпатійних здібностей. Виходячи з цього, вивчення стану та рівнів сформованості емпатії майбутніх соціальних педагогів є актуальною проблемою, розв'язання якої дозволяє виявити особливості та шляхи підвищення рівня професійної підготовки студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню емпатії присвячено цілий ряд наукових робіт, у яких розкриваються різні підходи як до трактування самої категорії, так і до її структури, механізмів формування, чинників розвитку емпатійності особистості та ін. Зокрема, у роботах С. Б. Борисенка, Т. П. Гаврилова, Ю. Б. Гіппенрейтера, Л. Н. Джрнзаян, Р. Б. Карамуратова, М. М. Муканова, Н. И. Сарджвеладзе та ін. розкриваються якісні особливості природи феномена емпатії, її проявів в інтерперсональних відносинах [2; 3; 5]. Взаємозв'язки компонентів емпатії з різними психічними процесами і психологічними особливостями особистості досліджували А. А. Бодальов, Л. П. Виговська, Л. П. Стрелкова, Б. М. Теплов, І. М. Юсупов та ін. Потрібно констатувати, що на сьогодні існують різні підходи до детермінації сутності емпатії: афективний (Т. І. Пашукова, Дж. Морено); афективно-когнітивний (А. А. Бодальов, Л. А. Петровська, А. Г. Ковальов, В. П. Морозов); когнітивний (В. А. Лабунська, А. І. Макеева), інтегративний (В. В. Бойко, Т. П. Гаврилова, К. Роджерс та ін.) [3]. Також детально розроблені та науково обґрунтовані різні класифікації емпатії за видами: за критерієм ведучого компонента (Т. П. Гаврилова, В. В. Бойко, Д. А. Хьюстон та ін.), за особливостями генези (Т. П. Гаврилова, М. Л. Хофман), за спрямованістю (В. А. Лабунська), за рівнем розвитку (Т. П. Гаврилова, Д. А. Хьюстон) [4]. Значна кількість наукових досліджень, присвячених вивченню емпатії засвідчує надзвичайну важливість даної якості для успішної професійної діяльності особистості та її реалізації у соціумі. Зважаючи на те, що успішна діяльність соціального педагога можлива лише за умов наявності сформованих умінь розуміти внутрішній світ іншої людини, її труднощі та особистісні проблеми, відгукуватися на її переживання, тобто розуміти стан клієнта, його соціальний досвід та особливості емоційно-чутевої сфери, ми провели дослідження **метою** якого було розкрити стан сформованості та особливості емпатійних здібностей студентів спеціальності „Соціальна педагогіка” Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проводячи дослідження ми виходили з визначення категорії, яке було запропоновано В. В. Бойко, що емпатія – це форма раціонально-емоційно-інтуїтивного відображення іншої людини, що дозволяє подолати її психологічний захист та досягнути причини й наслідки прояву її психічних особливостей (властивостей, станів, реакцій) [1, с. 121]. Тобто, емпатійні здібності проявляються у розвитку раціональної, емоційної та інтуїтивної сфер особистості. Для діагностики рівня розвитку емпатії та її компонентів використали методiku вивчення емпатійних здібностей В. В. Бойка. У дослідженні взяли участь 89 студентів I–IV курсів спеціальності „Соціальна педагогіка” Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Узагальнення даних, отриманих в процесі дослідження, дало змогу сформулювати такі розподіли студентів за кожним з компонентом (каналом емпатії (див. таблицю 1).

Зважаючи на те, що показники по кожній із шкал можуть змінюватися у межах 0–6 балів, то на основі даних, які подані у таблиці 1 бачимо, що в цілому для студентів, незалежно від курсу характерним є середній рівень розвитку компонентів емпатії (середні показники вар'юють в межах 2,4 – 4,0 балів).

Таблиця 1

Розподіл середніх показників рівня сформованості компонентів емпатії майбутніх соціальних педагогів

Курс	Раціональний канал емпатії	Емоційний канал емпатії	Інтуїтивний канал емпатії	Установки, які сприяють емпатії	Проникаюча здатність в емпатії	Ідентифікація в емпатії
I курс	3,5	3,2	2,4	3,5	3,0	3,0
II курс	3,6	3,5	3,3	2,9	2,9	3,5
III курс	3,1	3,6	3,1	4,0	3,1	3,4
IV курс	3,4	3,2	3,2	3,2	3,2	3,4

Раціональний канал емпатії, який характеризує спрямованість уваги, сприйняття мислення особистості на сутність, стан, проблеми, поведінку іншої людини найменш розвинений у студентів III курсу (середній показник 3,1), у студентів I, II і IV курсів ці показники дещо вищі (3,5, 3,6 і 3,4 відповідно). У той же час, студенти III курсу (як і студенти II курсу) у більшій мірі здатні зрозуміти внутрішній світ клієнта, прогнозувати його поведінку, співпереживати (середній показник 3,6) (емоційний канал емпатії). Найменш розвинений цей канал емпатії у студентів I і IV курсів (3,2).

Аналізуючи показники рівня сформованості інтуїтивного каналу емпатії бачимо, що для студентів II, III і IV курсів простежуються приблизно однакові тенденції у здатності бачити поведінку партнерів, діяти в умовах недостатньої об'єктивної інформації про них, спираючись на інтуїцію, досвід, який зберігається у підсвідомості (середні показники 3,1 – 3,3). У студентів I курсу цей показник значно нижчий – 2,4 бала. Такі відмінності, на нашу думку, обумовлені наявністю у старшокурсників певного інтуїтивного досвіду взаємодії з різними категоріями клієнтів, якого вони набули у процесі проходження навчально-виховної, навчально-технологічної практик і якого немає у першокурсників.

Більш наочно проявляються відмінності між студентами різних курсів за таким компонентом, як установки, які сприяють емпатії. Найкраще такі установки сформовані у студентів III курсу (середній бал 4,0), найгірше – II курсу (2,9 бала). Тобто, третьокурсники виявилися найбільш комунікабельними, здатними налагоджувати контакти, проявляти зацікавленість клієнтом, не можуть байдуже ставитися до переживань та проблем оточуючих. У другокурсників діапазон емоційної чуйності та емпатійного сприйняття значно вужчий.

Приблизно однаковими виявилися показники студентів за таким компонентом, як проникаюча здатність у емпатії (діапазон варіації показників в межах 2,9 – 3,2 бала). Тобто, майбутні соціальні педагоги проявляють середній рівень розвитку здібностей у створенні атмосфери відкритості, довіри, здатності своєю поведінкою і ставленням до клієнта сприяти словесно-емоційному обміну з ним.

Ідентифікація – ще одна обов'язкова умова успішної емпатії. Найкраще уміння розуміти іншого на основі співпереживання, постановки себе на місце клієнта розвинені у студентів старших курсів (3,4 – 3,5 бала). У студентів I курсу цей показник дещо нижчий і складає 3,0 бала, тобто у них трохи менш розвинена легкість, гнучкість емоцій та здатність до наслідування.

Таким чином, порівняння показників показує, що існують певні відмінності між студентами різних курсів за кожним з компонентів емпатії. Ми провели оцінку статистичної достовірності цих відмінностей за допомогою Н критерію Крускала-Уолліса, яка показала, що відмінності між студентами різних курсів за емоційним, інтуїтивним каналами емпатії, установками, які сприяють емпатії, проникаючою здатністю в емпатії, ідентифікацією в емпатії є статистично достовірними, а за раціональним компонентом – випадковими (для $p < 0,05$ та $p < 0,01$).

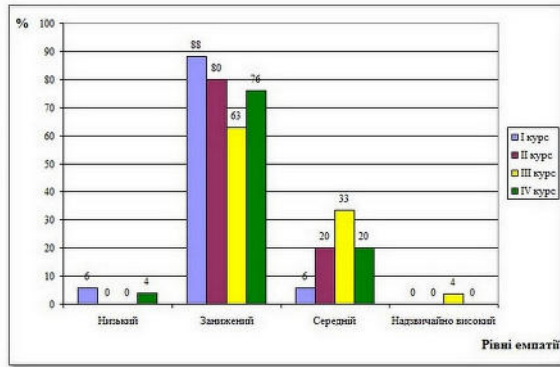
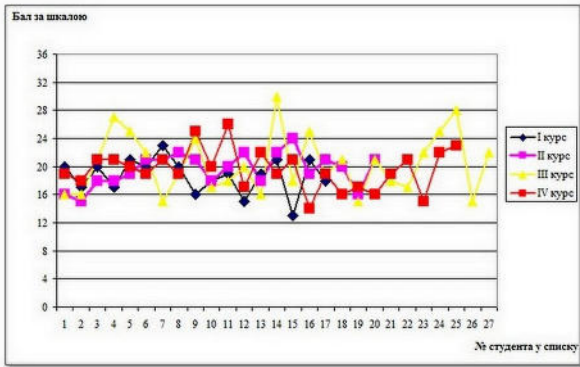
Узагальнення показників за всіма компонентами емпатії дало змогу для кожного студента обчислити загальний показник розвитку емпатійних здібностей. Порівняння цих показників показало, що існують певні відмінності між студентами різних курсів за рівнем розвитку емпатійних здібностей (див. рис. 2).

Проте за результатами перевірки статистичної достовірності цих відмінностей за допомогою Н критерію Крускала-Уолліса виявилось, що вони мають випадковий характер. Таким чином бачимо, що коли на рівні окремих компонентів, каналів емпатії (крім раціонального) проявляються достовірні відмінності між студентами різних курсів, то вже на рівні загальних показників ці відмінності згладжуються і носять випадковий характер.

Виходячи з рекомендацій автора методики ми сформували відповідні розподіли студентів за рівнями емпатії (див. рис.3). Аналіз даних, які подані на рисунку 3 показує, що для більшості студентів, які брали участь у дослідженні, характерним є занижений та середній рівень емпатії, причому переважає занижений рівень.

Найнижча емпатійність зафіксована у студентів I курсу, оскільки тільки у 6% респондентів зафіксований середній рівень розвитку емпатійних здібностей. Це означає, що у цих студентів не розвинені належним чином здатність до емоційної реакції на переживання інших, уміння встановлювати відносини з оточуючими, які базуються на довірі, турботі, відкритості, взаємовиручці, підтримці. Виходячи з цього вони у своїй професійній діяльності надаватимуть перевагу егоїстичним стратегіям взаємодії з клієнтами, що перешкоджатиме ефективному виконанню професійних обов'язків.

Узагальнення індивідуальних показників студентів за рівнями емпатії також дає підстави стверджувати, що простежується тенденція до зростання рівня емпатії студентів при переході від першого курсу до третього, на четвертому курсі показники знижуються. На нашу думку це може бути пов'язано з мотивацією студентів до розвитку у себе емпатійних здібностей. При зростанні мотивації, яке відбувається в процесі вивчення студентами циклу професійно-орієнтованих дисциплін та проходження ними виробничих практик та через усвідомлення необхідності володіння розвиненими емпатійними здібностями для ефективної реалізації функцій соціального педагога, відбувається певне зростання рівня емпатії на I, II курсах, на III курсі досягається оптимальний рівень мотивації, якому відповідає середній рівень емпатії, подальшому підвищенню мотивації відповідає вже зниження рівня емпатії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1. Стан розвитку емпатійних здібностей студентів, рівень сформованості в них умінь проявляти альтруїстичну поведінку у взаємовідносинах з оточуючими в цілому не дозволить їм у майбутньому ефективно здійснювати професійну діяльність соціального педагога.

2. Такий стан вимагає внесення коректив у процес фахової підготовки соціального педагога в контексті підвищення рівня розвитку його емпатійних здібностей, яке можна забезпечити за рахунок акцентування більшої уваги на розвитку у студентів легкості, гнучкості емоцій та здатності до наслідування (ідентифікації в емпатії), адже розвиток цього каналу емпатії забезпечує розвиток установок в емпатії, які, у свою чергу, формують проникаючу здатність в емпатії та інші канали емпатії.

3. Зважаючи на те, що оптимальний рівень мотивації студентів до розвитку у себе емпатійних здібностей досягається на III курсі потрібно саме на цей період професійної підготовки створити такі організаційно-педагогічні умови, які забезпечать структурні зсуви у бік зростання числа студентів з середнім та високим рівнем емпатії.

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. – 472 с.
2. Бреслав Г.М. Психология эмоций / Г. М. Бреслав. – М. : Смысл: Издательский центр «Академия», 2006. – 544 с.
3. Журавльова Л. П. Психология емпатії / Л. П. Журавльова. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
5. Пономарева М. А. Эмпатия : теория, диагностика, развитие / М. А. Пономарева. – Минск : Бестпринт, 2006. – 76 с.

Reference

1. Boiko V. V. Enerhyia emotsyi v obshcheny: vzghliad na sebia i na drugikh / V.V. Boiko. – М : Informatsionno-izdatelskii dom «Filin», 1996. – 472 s.
2. Breslav H.M. Psikhologiya emotsii / H. M. Breslav. – М. : Smysl: Izdatelskij tsentr «Akademiya», 2006. – 544 s.
3. Zhuravlova L. P. Psikhologiya empatii / L. P. Zhuravlova. – Zhytomyr : Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, 2007. – 328 s.
4. Il'in E. P. Emotsii i chuvstva / E. P. Il'in. – Spb. : Pyter, 2001. – 752 s.
5. Ponomareva M. A. Empatiya : teoriya, diagnostika, razvitiye / M. A. Ponomareva. – Minsk : Bestprint, 2006. – 76 s.